

MUINSUSKAITSEAMET

Põlva vallavalitsus
info@polva.ee

Meie 01.04.2022 nr 5.1-17.5/3-1

Muinsuskaitseameti seisukoht

Muinsuskaitseamet vaatas üle Põlva valla koostamisel oleva üldplaneeringu ja keskkonnamõju strateegilise hindamise eelnõu (avalikustatud 30.08–10.10.2021). Palume täiendada eelnõu teksti ning kaardi kultuuriväärtuste osa ajalooliste looduslike pühapaikade peatükiga, kus on nimekirjana ära toodud Põlva vallas asuvad nii riikliku kaitse all olevad kui ka mitte kaitsealused looduslikud pühapaigad ning nende kaitse- ja kasutamistingimused (soovituslik tekst ÜP koos lisatud tabelitega toodud allpool). Samuti palume lisada Põlva vallas teadaolevad looduslikud pühapaigad üldplaneeringu kaardikihile.

Ajaloolised looduslikud pühapaigad Põlva vallas

Looduslikud pühapaigad on olulise inimõjuta rahvapärismälestiste ohverdamise, pühakspidamise, ravimise, usulise või rituaalse tegevusega seotud paigad või asjad. Need on olulised rahvapärismälestiste ning kohaliku identiteedi kandjad. Tegemist on eriliiksete objektidega, milleks võivad olla metsad või puuderühmad, üksikud puud, kivid, allikad, jõed, ojad, koopad või erinevad maastikuvormid nagu künkad, orud või lohud. Ajaloolise loodusliku pühapaiga peamiseks tunnuseks on suulise rahvapärismälestise olemasolu, mis kõneleb pühakspidamisest, ohvrite toomisest, palvetamisest ja ravitsemisest.

Osa looduslike pühapaikade on riikliku kaitse all muinsuskaitse või looduskaitse objektidena (Lisa 1). Informatsiooni leiab nende kohta Kultuurimälestiste registrist: <https://register.muinas.ee/> või EELIS infolehel: <https://eelis.ee/>. Teistele looduslikele pühapaikadele, mis pole riikliku kaitse all (Lisa 2), soovime paremini säilinud paikade puhul kohalikku kaitse staatust. Informatsiooni nende kohta saab FSC looduslike pühapaikade kaardilt:

<https://hiiepaik.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=09558607d1dd4c07acc46c338b2196ac>

Paljud mitte-kaitsealused pühapaigad on kajastatud ka Maa-ameti pärandkultuuri kaardikihilt:

<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/parandkultuur>

Ristipuud ja -metsad leiab Maa-ameti ristipuude kaardikihilt:

<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ristipuud>

Tänapäeva Põlva vald paikneb suuresti Põlva kihelkonna piirides, valla põhjapoolne osa paikneb ajaloolise Võnnu kihelkonna maal. Esineb ka väiksemaid kattuvusi naaberkihelkondadega (Kanepi ja Räpina). Looduslike pühapaikade arengukava raames inventeeriti looduslikud pühapaigad 2012. aastal Põlva ja Räpina kihelkonnas, 2013. aastal Kanepi kihelkonnas ja 2014. aastal Võnnu kihelkonnas.

Põlva vald on silmapaistev ristipuude ja -metsade rohkuse poolest. Selles piirkonnas on ristipuude traditsioon jätkuvalt elujõuline. Paraku on piirkonna paljud ristimetsad hävinud teede laienduste ja raiete tulemusena või muudel põhjustel (näit kuivamine, tormimurd). Põlva valla ristipuude andmestik põhineb suuresti kümne aasta taguse inventuuri tulemustel ja seega pole kõikide Lisas 2 välja toodud objektide puhul täit kindlust, kas ja mil määral on need tänapäeval säilinud. Kindlasti on hävinud järgmised pärandkultuuri kaardikihil esinevad ristipuud: Partsimõisa ristimännid (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:070), Rasina ristimänd (622:RIP:044), Puuri ristikuusk, Puntaro ristimänd (622:RIP:023) ja Saarjärve ristimänd 2 (622:RIP:034). Põlva vallas on ka veel kaardistamata ristipuid, mistõttu on vajalik eelnev kontroll teede raadamise või teeäärsete lõikuste käigus. Ristipuid võib ka ajas juurde tekkida, mis näitab kombestiku elujõulisust ja seetõttu ongi see pidevalt uuenev andmestik.

Iga Lisas 2 toodud objekti juures on toodud selle pärandkultuuri kood, mille alusel saab vaadelda paiga asukohta kaardil. Juhul kui on lisainfot täpsema asukoha kohta, on see objekti koodi juures eraldi välja toodud.

Lisa 1. Põlva vallas asuvad ajaloolised looduslikud pühapaigad, mis on riikliku kaitse all.

Nimetus	Asukoht	Paiga olemus ja seisund
Kivikalme ja ohvrikoht Kitsekummardus (mälestis nr 10964)	Kärsa küla	Kivikalme ja ohvrikoht on kannatada saanud nõukogudeaegse maaparanduse käigus, kui kalmekivid lükati kokku kompaksemaks hunnikuks põllu keskel. Pärimuse kohaselt kummardatud seal kitse ehk ebajumalat ja keelati paiga lõhkumist. Paiga algupärane välisilme on oluliselt kannatada saanud, kuid osaliselt on see tagasipööratav. Piirkonnast tuleks eemalda prügi.
Ohvrikivi (mälestis nr 11065)	Mustajõe küla	Suuremõõtmeline kivi asub Kähri-Mustajõe tee ääres miljööväärtusliku kuivati lähistel. Praegugi olevat kivil kaks neljakujulist auku, kus vanasti seisnud kaks kiviristi. 1922. aastal kirjeldatakse, et üks kivirist seisnud kivi kõrval. Kivi olevat tee äärde toodud kõrvalasuvalt põllult ja osaliselt on kivi lõhatud. Küllastuse parandamiseks võiks kivi ümbrust niita. Kiviristide saatuse kohta andmeid ei ole.
Ohvriallikas Silmäläte (mälestis nr 11078)	Pragi küla	Allikas paikneb Orajõe oru nõlval. Allika kohta on talletatud rikkalik pärimus, mis kirjeldab allika muda ja veega ravimist (peamiselt silmi). Vett viidi sealt pudelitega kaasa. Tänapäeval on tegemist nõrga väljajooksuga allikaga. Ligipääsu parandamiseks on tervitav allika

		<i>ümbruse puhastamine võsast.</i>
<i>Kalmistu ja ohvrikoht Ristimägi (mälestis nr 11474)</i>	<i>Eoste küla</i>	<i>Ristimägi paikneb looduskauni Ahja jõe käärus. Tegemist on puudega kaetud künkaga, mis ümbritsetud madalast heinamaast. Tegemist on kalmekohaga, mis oli tõenäoliselt kasutusel kesk- ja uusajal. Pärimus kirjeldab, et mäel olnud rist ja ohvrikivi, kuhu jumalatele ohvreid toodud. Ka kirjeldatakse ristipuid mäel. Tänapäeval ohvrikivi enam mäel ei leidu. Mäe looduslik seisund on hea, kuigi vähesel määral on selle serv erodeerinud Ahja jõkke.</i>
<i>Ohvrikivi Tennüskivi (mälestis nr 11520)</i>	<i>Andre küla</i>	<i>Pooleteist meetri kõrgune kivi asub noore metsa keskel Andre küla ida servas. Pärimuses kirjeldatakse, et kivile toodud ohvreid ja kivi on tuntud Tennüskivi või Tõnisekivi nime all. Kivi ümbrust võiks korrastada.</i>
<i>Ohvrikivi (mälestis nr 11521)</i>	<i>Valgesoo küla</i>	<i>Suuremõtmeline kivi 3 x 4 x 1,5 m asub külateede lähedal okaspuu metsas. Rahvapärimuse põhjal on tegemist ohvrikiviga. Lisaks esineb ka pärimus, et tegemist on vanapagana lingukiviga, millega ta tahtis visata Põlva kiriku tornis oleva kukke. Lingunöör aga katkes ja kivi kukkus Valgesoo mäenõlvakule. Kivi olukord on üldiselt hea.</i>
<i>Ohvrikoht (mälestis nr 11534)</i>	<i>Vanaküla</i>	<i>Ohvrikoht asub Lutsu jõe kaldal kaitse all oleva kalmistu (reg nr 11522) lähistel. Ohverdamiskohas kasvas kunagi mitmesaja aastane kadakas, kuhu viiduid ohvreid – viljateri ja liha (eriti Tõnisepäeval). Paraku raiuti kadakas nõukogude ajal maha. Tänapäeval on tegemist puudega kaetud jõekaldaga, kust avaneb ilus vaade Lutsu jõe orule.</i>
<i>Ohvrikivi (mälestis nr 11627)</i>	<i>Kiidjärve küla</i>	<i>Madal ja suure auguga kivi asub metsaalal Hatiku oja lähistel. Lähedalt möödub RMK matkatee. Kuigi kivi on nimetatud ohvrikiviks, siis on kohalikud pigem arvamisel, et tegemist on poolikuks jäänud veskikiviga. Igal juhul kasutatakse kivi praegu andide viimiseks – kivil leidub münte. Kivi ja ümbruse olukord on hea ja kivi võiks kaasata mööduva matkaraja marsruuti.</i>
<i>Rosma ristimets (mälestis nr 31014)</i>	<i>Rosma küla</i>	<i>Ristimets asub Võru-Põlva tee ääres, Rosma kalmistu ja maantee vahel. Tegemist on arvutate ristipuudega ristimetsaga, mis on ka tänapäeval aktiivselt kasutusel. Metsa on kahjustanud viimaste aastate tormimurrud. Ristimetsa võiks tähistada infotahvliga, kuna tegemist on aktiivselt külastatava kohaga. Tuulemurru vältimiseks võiks säilitada ka mälestise alast välja jäävat metsa.</i>
<i>Aarna ristimets (mälestis nr 30989)</i>	<i>Aarna küla</i>	<i>Ristimets asub kahel pool teed Ahja kõrge oru platool. Ristimets on säilinud osaliselt, lõuna pool teed puuderibana või üksikupuudena ja põhja pool metsalise kooslusena. Loodusliku taastumise tulemusena ristimetsa seisund aja jooksul paraneb.</i>
<i>Mänd Akste pettai (kaitstav looduse üksikobjekt KLO4000646)</i>	<i>Akste küla</i>	<i>Tegemist on looduskaitsealuse ristimänniga. Kunagi kasvanud seal neli mändi, millest on säilinud ainult kõnealune mänd. Põline mänd on seotud mitmete rahvajuttudega. Mänd olevat kasvanud Rootsi kuninga</i>

		<i>männikepist. Puu olukord hea.</i>
<i>Himmaste Silmalätted (kaitstav looduse üksikobjekt KLO4001266)</i>	<i>Himmaste küla</i>	<i>Allikad asuvad Allika tee ida servas, Ora jõeoru ida kaldal. Piirkonnas on mitmeid veerohkemaid ja vähem eristuvaid allikasilmi. Kahte neist on pärimuses nimetatud ohvriallikateks ning ühte Silmalätteks. Allikate juures olevat Toromäge on pärimuses kirjeldatud nõidade kokkusaamise kohana.</i>

Lisa 2. Põlva vallas asuvad ajaloolised looduslikud pühapaigad, mis ei ole riikliku kaitse all.

Nimetus	Asukoht	Paiga olemus ja seisund
<i>Kirivaläte (pärandkultuuriobjekt 619:ALL:002, täpne asukoht XY: 6445700.80, 685073.48)</i>	<i>Adiste küla</i>	<i>Kirivaläte asub samanimelisest talust 250 m kirdes Ibesuu kraavi lähistel. Kirivalätte veel olevat ravivõime, eriti silmade puhul. Pärimuses kirjeldatakse ka kuidas allika juures nähti siniseid tulesid ja arvati, et see on põrgupoiste tuli. Allikas voolab välja liivakivipaljandis olevast väiksest koopast ja on põhja poole voolava väikse oja algus. Veevõtmiseks on allika väljajooksu peal purre ja toki külge kinnitatud plekkkruus.</i>
<i>Vastse-Kuuste – Lootvina tee ristipuud (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:052)</i>	<i>Lootvina küla</i>	<i>Ristipuud asuvad Vastse-Kuuste – Lootvina tee ääres. Puid kirjeldati ja kaardistati 2013. aasta pühapaikade inventuuri käigus. Siis loendati, et kuus ristipuud asuvad tee lääneküljel ja üks puu idaküljel. Viis nendest männid ja üks ristikuusk.</i>
<i>Liiva ristipuud (pärandkultuuriobjektid 872:RIP:001 ja 622:RIP:050)</i>	<i>Vooreküla</i>	<i>Liiva kaks ristipuud asuvad Põlva – Reola maantee ääres ajaloolise Liiva külast idas. Üks ristimänd paikneb üksikpuuna endisel lageraielangil teest põhjas ja teine väikeses metsatukas teest lõunas.</i>
<i>Kuristapalo ristimets (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:053)</i>	<i>Lootvina küla</i>	<i>Kuristapalo ristimets paikneb Lootvina-Kurista tee ääres, tee idaküljel. Enamus ristimetsas paikneb Põlva valla alal, kuid osaliselt ka Kastre vallas. Muinsuskaitseamet on alustanud menetlust, et võtta ristimets riikliku kaitse alla. 2021. aastal loendati ristimetsas kokku 19 ristipuud, üldiselt on ristimetsa seisund hea. Riste on peamiselt tehtud mändidele. Esineb ka mitme ristiga ristipuid ja nn jalaga riste.</i>
<i>Padari ristimänd (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:006)</i>	<i>Padari küla</i>	<i>Ristimänd paikneb Ahja - Vastse-Kuuste tee ääres, teest põhjas teede ristis. Ristimännil on mitu risti.</i>
<i>Soevariku ristipuud (pärandkultuuriobjektid 622:RIP:007, 622:RIP:008, 622:RIP:009, 622:RIP:010)</i>	<i>Loko/Kosova küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad Padari ja Ahja küla vahelisel metsaalal mõlemal pool teed. Riste on tehtud kuuskedesse, mändidesse ja lehistesse. Täpselt pole teada, palju teelõigul on ristipuid säilinud, sest piirkonnas on mitmed lageraielangid. Mitmed ristipuud paiknevad ka üksikpuudena lageraielankidel.</i>
<i>Süvaoru variku ristipuud (pärandkultuuriobjektid 117:RIP:001, 622:RIP:012,</i>	<i>Kosova küla</i>	<i>Ristipuud asuvad Ahjast vahetult Tartu pool. Tartu-Räpina-Värska maantee mõlemal küljel, kuid peamiselt kirdeküljel. Edela küljel kahest ristipuust on säilinud üks, kirde küljel on vähemalt kuus ristipuud. Peamiselt on seal riste tehtud</i>

622:RIP:013)		vanadesse lehistesse.
Ahja ristikuused (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:011)	Ahja alevik	Kaks ristikuuske paiknevad Ahja surnuaia tagumises küljes jalgraja kõrval. Kuuskedel on mitmeid riste.
Ibaste ristikuusk (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:039)	Ibaste küla	Ristikuusk asub Ahja jõe järsu kalda peal väiksema tee lõuna küljel. Kuusepuul on üks rist.
Säässaare ristipuud (pärandkultuuriobjektid 622:RIP:014, 622:RIP:015 – täpne asukohta ligikaudne keskpunkt XY: 6447992.43, 685887.10, 622:RIP:016)	Säässaare küla	Ristipuud asuvad Himmaste-Mooste tee ääres metsasel lõigul Mooste küla lähisel. Neljast ristipuust koosnev ristipuude ala on asukohas XY: 6447992.43, 685887.10. Need ristimännid paiknevad üksikpuudena lageraielangil. Üks ristipuu, mis pärandkultuuri kaardil ei kajastu, on asukohas XY: 6447873,685859. Metsaala mõlemas servas on veel dokumenteeritud ristipuid – Himmaste poolses servas on lisaks pärandkultuuri kaardil märgitud asukohale (registreerimisnumber 622:RIP:016) ristipuid ka asukohas XY: 6447108.94, 685409.04.
Eoste ristimännid (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:002)	Eoste küla	Ristipuud asuvad Himmaste külast ja ringteest põhjas Mooste maantee lääne küljel. 2012. aastal viis ristipuud – neist kõik männid. Olulist kahju oli juba siis põhjustanud ristimetsale tee ääre raadamine ja kraavi kaevamine. Pärast 2012. aastat ehitati maantee äärde kergliiklustee, mille käigus jäeti üksikuid mände (tõenäoliselt ristipuud) kasvama maantee ja kergliiklustee vahele. Paraku on viiest potentsiaalselt ristipuust kaks kuivanud ja hetkel elujõulised kolm ristipuud.
Eoste ristimännid 2 (pärandkultuuriobjektid 622:RIP:017 ja 622:RIP:047)	Eoste küla	Ristimännid paiknevad Himmaste – Rasina tee ääres. Tee loode serval. Üksik ristimänd paikneb teistest kaugemal loodes Eoste külatee ristis. Ülejäänud ristipuud asuvad teeristist ligikaudu 600 kirdes (pikemas ulatuses kui pärandkultuurikaardil märgitud). Osaliselt on tee ääres metsa lõigatud ja pole teada, kas kõik 2012. aastal dokumenteeritud ristipuud on säilinud.
Viinakoa silmaläte (pärandkultuuriobjekt 619:ALL:001)	Eoste küla	Veerikkas allikas paikneb noores metsas Eoste külast põhjas, kuhu viib väikene rada. Allikast väljub oja põhja suunas. Allikas voolab välja kahest lähestikust allikasilmast. Vanasti käidi sealt vett võtmas ja vee pidi olema silmadele hea. Ka räägitakse allika juures viina ajamisest, millele viitab ka allika nimi.
Keldremägi (asukoht XY: 6444692.56, 682169.77)	Eoste küla	Keldremägi on pärimuse kohaselt vana ohverdamiskoht, kus rahvas käis koos. Juba 100 aastat tagasi oli mägi osaliselt lõhutatud kruusa võtmise ja keldrite kaevamisega. Tänapäeval on tegemist peamiselt rohumaaga, mille servas kasvavad mõned puud. Keldrimäe alal paikneb kultuurimälestis asulakoht "Keldrimägi" (reg. nr 11473).

<i>Porganid ristipuud (pärandkultuuriobjektid 622:RIP:018, 622:RIP:019 ja 622:RIP:020)</i>	<i>Eoste küla</i>	<i>Ristipuud asuvad Eoste külast Valgesoo poole mineva tee ida küljel Eoste poolt minnes enne Porgandi silda. 2012. aasta ülevaatusel põhjal on seal vähemalt viis ristipuud sh mitmed männid mitme matuseristiga. Metsa seisund on hea.</i>
<i>Valgesoo ohvripärn (pärandkultuuriobjekt 619:HII:002)</i>	<i>Valgesoo küla</i>	<i>Vana pärn paikneb Jaani talu lähistel, Ahja jõe ja talu vahel. Pärimeses peetakse seda vanaks ohvripuuks ja sinna olevat linte seotud. Üldiselt on puu seisukord hea.</i>
<i>Kiisa ristimänd (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:025 – täpne asukoht XY: 6440555.35, 687973.32)</i>	<i>Kiisa küla</i>	<i>Üksik kaldus ristimänd paikneb Holvandist Vanaküla poole mineva tee ääres, Kiisa järve järsul kaldal.</i>
<i>Sanksaare ristimets (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:024)</i>	<i>Vanaküla</i>	<i>Ristimets paikneb Vanakülalt Põlva poole suunduva maantee ääres, peamiselt põhja pool teel ja üksikud puud ka lõuna pool, ligi 800 meetrisel teelõigul. Mitmed puud arvukate ristidega. Riste on tehtud peamiselt mändidesse. Suur osa ristimetsast on paraku hävinud erinevatel aegadel toimunud raie tõttu. 2012. aastal loeti piirkonnas kokku ligi 50 ristipuud. Kuna pärast seda aega on piirkonnas toimunud mitmed lageraied, siis tõenäoliselt on selle käigus hävinud ristipuid.</i>
<i>Õpiku talu ristimänd (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:004)</i>	<i>Koorvere küla</i>	<i>Üksik ristimänd paikneb Koorvere ja Karilatsi küla vahel, Õpiku talu hoovis. Tegemist on põlise männiga, mille ladvaosa on kuivanud. Ristid puul on üsnagi kinni kasvanud.</i>
<i>Kiidjärve ristikuusk (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:005)</i>	<i>Kiidjärve küla</i>	<i>Ristikuusk paikneb Kiidjärve läbiva raudtee ja Kiidjärve küla vahel põhja pool teed. Kuusel on kaks risti.</i>
<i>Kiidjärve ristimänd 2 (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:038)</i>	<i>Kiidjärve küla</i>	<i>Kiidjärve ristimänd (2) asub Kiidjärve külast kirdes Akstesse suunduva tee ääres, teest loodes. Rist puul on ka tänapäeval kergesti tuvastatav. Kaardil märgitud Kiidjärve ristimänd 1 (pärandkultuuri objekt 622:RIP:058) ei suudetud 2021. aasta ülevaatusel käigus leida ja see on tõenäoliselt hävinenud.</i>
<i>Kiidjärve Laari ristipuud (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:022)</i>	<i>Kiidjärve küla</i>	<i>Kolm ristipuu asuvad Põlva–Tartu raudtee lähistel, metsatee mõlemal küljel. Riste on tehtud mändidesse.</i>

<i>Saesaare ristimänd</i> (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:021)	<i>Kiidjärve küla</i>	<i>Ristimänd asub Taevaskojast Kiidjärvele mineva tee ääres Veermaa ja Palu talu lähistel. Ristimänd on tee kirdeservas.</i>
<i>Kanassaare tammik</i> (pärandkultuuriobjekt 473:HII:001)	<i>Kanassaare küla</i>	<i>Püha koht on Kanassaare küla keskel Kuupõmäe servas. Piirkonnas kasvavad vanad tammed, mille vanuseks on hinnatud ~120 aastat. Tammiku lähedal, sellest ida pool, on auguga kivi. Kivi pole enam oma algses asukohas. Pärandkultuurikaardil nimetatakse paika hiiekohaks, kohalikud hiie nimetust ei tea. Seal ohverdati kukke või kana ja mis suunas lind lendas, selle järgi ennustati tulevikku.</i>
<i>Ristimägi</i> (pärandkultuuriobjekt 473:RIM:001)	<i>Kauksi küla</i>	<i>Madalamast soost ümbritsetud mägi asub Lutsu jõe lähistel jõeorus. Mäe looduslikku ilmet on rikkunud u. 7 aasta tagune lageraie. Pärимuse kohaselt olnud mäel vanasti linn. Lisaks linnale asunud mäel ka ohvrikivi või kividest ohvipaik. Pärимuse järgi käidi seal vanasti ohverdamas.</i>
<i>Lippinge mägi</i> (pärandkultuuriobjekt 619:KUL:001)	<i>Nooritsmetsa küla</i>	<i>Pärимuse põhjal olevat Lippinge mäel olnud suur ohvrikivi, kuhu rahvas oli toonud ande ja kus nad käisid nõu pidamas. Mägi lükati nõukogude ajal maaparandusega tasaseks, ennem olevat seal olnud palju kive. Tänapäeval on see lage põllumaa.</i>
<i>Põlva Ringtee tn ristimänd</i> (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:026)	<i>Põlva linn</i>	<i>Ristimänd asub Lina tänava ja Põlva ringtee tänava vahelise pinnasetee ääres noores männimetsas, tee lõunaküljel.</i>
<i>Rosma ristipuud</i> (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:027)	<i>Rosma küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad Võru-Põlva tee ida küljel väikesel mäekünkal vahetult Rosma krossiraja lähistel. 2012. aastal loendati mäel kokku neli ristimändi. Ka kirjeldati, et mäel leidub palju prügi.</i>
<i>Valgõpalo ristipuud</i> (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:072)	<i>Lutsu küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad Põlva-Karisilla tee põhjaküljel. 2012. aastal loendati kokku metsalõigis 31 ristipuud. Riste on peamiselt lõigatud mändidele. Pärast 2015. aastat toimus ristimetsas lageraie ja on teadmata, mil määral jäeti ristipuud raielangil kasvama seemnepuudena. Tõenäoliselt on ristipuud üldiselt hävinud.</i>
<i>Moorimäe ristimets</i> (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:028)	<i>Peri küla</i>	<i>Ristimets paikneb Peri külast Rosma poole mineva tee ääres väikeses metsalõigis. Muinsuskaitseamet on algatanud menetluse ristimetsa kaitse alla võtmiseks. 2021. aastal loendati ristimetsas kokku 30 ristipuud – männid ja kuused. Paljudel puudel on mitu risti. Ristimetsa seisukord on hea.</i>
<i>Moorimäe ohvrikoht</i> (pärandkultuuriobjekt 619:KUL:002)	<i>Peri küla</i>	<i>Ohvrikoht paikneb osaliselt lagedal põllumaal ja osaliselt noorema metsaga kaetud mäel ajaloolise Sooküla lähistel. Pärимuse järgi käidi seal Tõnisepäeval ohverdamas – mainitakse liha, leiva ja vilja ja kirjeldatakse pühalt Tennüsel õnnistuse palumist. Mäel olnud ka kindel ohvipuu, mis tänaseks pole säilinud.</i>
<i>Pugamõtsa ristikuusk</i> (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:029)	<i>Peri küla</i>	<i>Ristikuusk paikneb Partsi ja Peri küla vahelisel teel. Puul on kaks risti, üks neist mõõdetelt väga suur.</i>

<i>Partsi ristimännid, ristikuusk (pärandkultuuriobjektid 622:RIP:033 ja 622:RIP:032)</i>	<i>Partsi küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad mõlemal pool Partsi külast Partsi mõisa poole suunduvat teed. Teest ida pool loendati 2012. aastal kolm ristipuud, nendest tänapäevaks on säilinud üks ristipuu. Teisel pool teed Paju talu väljasõidutee otsas asub ristikuusk mitme ristiga. Partsi ristimänd Partsi mõisa lähisel (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:031) on hiljaaegu hävinud.</i>
<i>Tennismägi (pärandkultuuriobjekt 79:HII:001)</i>	<i>Partsi küla</i>	<i>Vana ohverdamiskoht paikneb Partsi küla teede ristist põhjas, Kõrdijärve ida kaldal. Tänapäeval on mägi osaliselt mets ja osaliselt põld ning elamumaa. Pärimuses kirjeldatakse Tesnnüsmäel ohverdamist – sinna viidi villa, teri, riideid, liha jm. Nimetatakse ka suurt mändi „Tõnise petäs“, kus ohverdamas käidi. Mänd pole paraku säilinud.</i>
<i>Silmaallikas (pärandkultuuriobjekt 619:ALL:003)</i>	<i>Andre küla</i>	<i>Allikas ehk läte on Sika vesiveski juures Peri oja järsul kaldal. Allika juurde läheb rada ja väljajooksule on paigutatud renn, mis hõlbustab vee võtmist. Allika väljavoolu kohta uuristunud madal koobas. Pärimuse kohaselt on allikaveel silmadele tervendav mõju. Teine pärimusteade kirjeldab, kuidas allika juurde kogunesid naised Kapsmaarja päeval. Seal tantsitud, mängitud ja joodud viina.</i>
<i>Metste ristikuusk (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:010)</i>	<i>Metste küla</i>	<i>Ristikuust paikneb Ost`oja oja lähistel Mestse külasüdamest idas, vana vankritee ääres. Vanal kuusel on üks silmapaistev rist.</i>
<i>Luja pedäjäd (pärandkultuuriobjekt 619:HII:004)</i>	<i>Mammaste küla</i>	<i>Vana ohvrikoht paikneb Vana-Tartu tee idaküljes, mõlemal pool Tehnika teele suunduvat teed. Pärimus kirjeldab kolme põlist mändi vana tee ääres, mille alla viidud ohvrit, eriti uudset ning liha. Neid mände ei tohtinud kahjustada. Mainitakse ka, et seal ohverdatud vihma jumalale. Tegemist traditsioonilise jaanitulekohaga. Tänapäeval on metsatukas lisaks noorematele mändidele ka vanu mände. Siiski näib tõenäoline, et pärimuses kirjeldatud kolm püha mändi on tänapäevaks hävinenud.</i>
<i>Taevaskoda (pärandkultuuriobjekt 619:HII:006)</i>	<i>Taevaskoja küla</i>	<i>Taevaskojaga on seotud palju pärimushugusid – osa neist tugevalt mõjutatud rahvusromantismist ega esinda autentset rahvatraditsiooni. Autentse pärimuse hulgas aga mainitakse ka, et vanasti viidud Taevaskotta ohvriks nuumlambaid ja -oinaid. Taevaskoda on Ahja ürgoru maastikukaitseala osa ja seega hästi kaitstud.</i>
<i>Emaläte (pärandkultuuriobjekt 619:KON:035)</i>	<i>Taevaskoja küla</i>	<i>Taevaskojas paikneval Emalätel usuti olevat ravivõime. Tänapäeval on allikas aktiivne külastuskoht ja linnid puudel ning allikasse annetatud mündid kinnitavad, et tegemist on praegu üldiselt tuntud pühapaigaga.</i>
<i>Taevaskoja ristimänd (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:008)</i>	<i>Taevaskoja küla</i>	<i>Ristimänd paikneb Taevaskoja külas Lutsu tee ääres, metsa ja lageda maa piiril. Mänd on kaheharuline ja nelja ristiga.</i>
<i>Ristimänd Taevaskoja teel (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:011)</i>	<i>Kiidjärve küla</i>	<i>Ristimänd paikneb Reola-Põlva teelt Taevaskoja külla suunduva tee põhjaservas. Puul on üks selgesti eristuv rist.</i>

<i>Kanariku ristipuud (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:005)</i>	<i>Mammaste küla</i>	<i>Ristipuud asuvad Tartu-Põlva maantee ääres, tee edelaküljel. Mets ristipuude alal suuresti ära lõigatud ja säilinud on ainult üks osa kunagisest metsaalast. Lõigatud aladel on üksikud ristipuud jäetud üksikpuudena lageraielangile.</i>
<i>Kooravere palo ristipuud (pärandkultuuriobjektid 619:RIP:001 ja 622:RIP:045)</i>	<i>Aarna küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad Põlva-Tartu maantee ääres metsaalal, kahe pärandkultuuri kaardile märgitud objekti ümbruses ja nende vahel. 2013. aasta ülevaatus käigus loendati seal kokku 10 ristipuud. Kõik ristipuud on männid.</i>
<i>Ohvrikivi (pärandkultuuriobjekt 619:KIV:004, täpne asukoht XY: 6443114,673816)</i>	<i>Aarna küla</i>	<i>Ohvrikivi paikneb Aarna külasüdamest põhjas, suurel metsaalal. Kivi on madal, suurusega 1,8 x 1,5 m ja asub väikesel metsalagendikul. Kivi on pärimuse järgi ohvrikivi.</i>
<i>Ruidla ristimänd (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:003)</i>	<i>Aarna küla</i>	<i>Ristimänd paikneb Kähri-Koorvere tee kirdekaldal, Käänaku talust üle tee. Männil on kaks risti.</i>
<i>Perämõtsa ristipuud (pärandkultuuriobjektid 619:RIP:006 ja 622:RIP:067)</i>	<i>Aarna küla/Puuri küla</i>	<i>Ristipuud asuvad Põlva-Aarna tee ääres (Kala teeharu juures), nii teest lõuna kui ka põhja pool. 2012. aastal loendati kokku 23 ristipuud – peamiselt männid.</i>
<i>Vilgasuu ristimets (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:007)</i>	<i>Tännassilma küla</i>	<i>Ristipuud asuvad Põlva-Tännassilma tee ääres Vilgasoo lähistel. Ristipuud paiknevad metsaala Tännassilma poolses küljes mõlemal pool teed. Pärandkultuuri kaardil on ala märgitud suuremalt võrreldes reaalse ristipuude levikuga. Teest põhja pool tehti 2020. aastal raie, mille käigus jäeti ristipuud üksikpuudena tee äärde. Tuultele avatud ristipuud paraku üldiselt murdusid tormide käigus. Teest lõuna pool paiknev ristimetsa osa on paremini säilinud.</i>
<i>Hiemägi (pärandkultuuriobjekt 619:HII:005)</i>	<i>Kiuma küla</i>	<i>Ohverdamiskoht paikneb Kiuma küla keskses Pähna talust lõunas. Tegemist on väikse künkaga, kus tänapäeval kasvavad kased. Pärimuse põhjal on tegemist vana hiiekohaga, kus käidi ohverdamas ja kasvasid hiiepuud.</i>
<i>Puskaru ristipuud I (pärandkultuuriobjekt 619:RIP:009)</i>	<i>Puskaru küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad Puskaru küla edelaservas Puskaru-Põlgaste tee ja Ahja jõe lähistel. Piirkonnas on vähemalt kolm ristimändi mitmete ristidega. Ristipuude ala on hästi säilinud.</i>
<i>Puskaru ristipuud II (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:001)</i>	<i>Puskaru küla</i>	<i>Ristipuud paiknevad Puskaru-Kähri tee ääres Otsa talu lähistel. 2012. aastal loendati kokku seal 10 ristipuud – seitse põhja pool teed ja kolm lõuna pool. Pärast loendust on teest lõunas toimunud aktiivne metsaraie ja tõenäoliselt on seal säilinud üks ristipuu. Teest lõuna pool olevad kolm ristipuud võiksid olla säilinud.</i>
<i>Kähri ristikuusk (pärandkultuuriobjekt 622:RIP:002)</i>	<i>Kähri küla</i>	<i>Suur ristikuusk asub Kuriku talu lähistel kolme tee ristumise nurgas Mustajõelt Kährisse suunduva tee ääres. Puul on kaks risti.</i>

Looduslike pühapaikade kaitsetingimused

Muinsuskaitseamet teeb ettepaneku kehtestada metsamaal paiknevate looduslike pühapaikade alal, eriti seoses ristipuude ja -metsadega, raiekeeld – kuna metsaraie on kõige suurem oht pühapaikade säilimisele. Looduslikud pühapaigad säilivad kõige paremini oma traditsioonilises keskkonnas ja üldiselt tuleks nendes minimeerida inimõju – v.a paikade traditsiooniline kasutamine või nende külastatavuse parandamine. **Ristipuude kaitse omavalitsuse tasandil peaks tähendama metsamajandamise keeldu ristimetsade alal, et säiliks ristipuud ja neid ümbritsevad puud alana, kuhu tulevikus on jätkuvalt võimalik matuseriste teha.** Üksikute ristipuude säilitamine ilma ümbritseva metsa kaitsmiseta pole otstarbekas, sest tuultele avatud ristipuud üldjuhul murduvad paari aasta jooksul. Ristimetsade ümber peaks olema puhversoon (mälestiste puhul on see üldiselt 50 m), mis säilitab ristimetsa oma miljöö ja kaitseb ristimetsi tuulemurru eest. Vastavalt ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu soovitusel peaks igasugune puude lõikus olema ristimetsas keelatud. Puhversoonis on lubatud sanitaarraie, kuid on keelatud rasketehnika kasutamine ja töid võib teostada ainult külmunud maaga, käsitsi ning välistada elusate puude vigastamine. Samamoodi tuleks käituda teiste **pühade puude/puude salude** kaitsel. Pühaks peetud **kividele** on kõige ohtlikum maaparandus ja muud maastiku tugevalt mõjutavad tegurid (ehitus, karjäärid). Kultuurmaastikul paiknevate pühade kivide puhul tuleks vältida põldude koristuse käigus nende juurde teiste kivide kuhjast. **Allikate** kaitse puhul tuleb vältida otsest kahju objektile (metsa majandamine, mis rikub pinnast, ehitus jm), kuid lisaks arvestada, et ümbruses toimuvad inimõjulised veerežiimi muutused ei kuivendaks allikat. Looduslikud pühapaigad omavad lisaks kohaliku identiteedi hoidmisele ka turismi potentsiaali – seetõttu võib kaaluda looduslike pühapaikade laiemat tutvustamist ja tähistamist infotahvlite ja/või teeviitadega.

Lugupidamisega

Pikne Kama

Muinsuskaitseameti looduslike pühapaikade nõunik

5365 7848, pikne.kama@muinsuskaitseamet.ee

/allkirjastatud digitaalselt/